Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın Dağılan Kütüphanesine Ait İki Yeni Nüsha*

ALPASLAN FENER

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
(feneralpaslan@gmail.com), ORCID: 0000-0002-0173-3738.

❝ ❞ Fener, Alpaslan. "Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın Dağılan Kütüphanesine Ait İki Yeni Nüsha." *Zemin*, s. 11 (2026): 262-275.
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.20627308.

* Çalışmanın nihai metnini okuyarak değerli geri bildirimlerde bulunan Hatice Aynur'a şükranlarımı sunarım. Elbette, muhtemel hataların ve eksikliklerin sorumluluğu tarafıma aittir.

İslâm yazmalarında yer alan mühürler, nüshaların şahsî yahut kurumsal aidiyetini, dolaşımını ve sonraki müdahale katmanlarını takip etmeye imkân veren başlıca menşe (*provenance*) ve metin dışı (*paratext*) unsurlar arasında yer alır. Ancak mühürler yalnızca birer mülkiyet göstergesi değildir. Aynı zamanda, dağılmış kitap koleksiyonlarının veya tamamlanamamış kütüphane teşebbüslerinin izini sürmede; dahası bu koleksiyonlardaki kitaplardan silinmek ya da örtülmek istenen eski sahiplik izlerini yeniden ortaya çıkarmada da işlevsel kanıtlar sunar.[1] Osmanlı kitap kültürü içinde Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın (ö. 1751) kitapları bu bakımdan dikkat çekici bir örnek teşkil eder. Paşa'nın kendi adına bir kütüphane kurma niyetine işaret eden edebî, arşivsel ve yazma eser temelli veriler bulunmakla birlikte, kitaplarının günümüze bütünlüklü bir vakıf kütüphanesi veya koleksiyon hâlinde ulaşmadığı anlaşılmaktadır.[2]

Mevcut literatürde Paşa'nın kitaplarını tespit etmeye ve bunların modern bir envanterini oluşturmaya yönelik önemli girişimler bulunsa da, bu çabalar hâlen kısmî bir nitelik arz etmektedir. Dolayısıyla Paşa'ya ait kitapların tamamını kapsayan ayrıntılı ve bütünlüklü bir envanter henüz mevcut değildir. Bu bakımdan, yeni nüsha tespitleri yoluyla Paşa'nın dağılmış kitaplarına dair mevcut literatürün genişletilmesi önem arz etmektedir. Dahası, literatürü oluşturan çalışmalarda Paşa'ya ait mührün sonraki sahipler tarafından silinerek veya kapatılarak yok edilmek istendiği; bu nedenle mührün bulunduğu kitapların tespitinde bazı

---

1 Cristina Dondi, "Provenance Records in the CERL Thesaurus and in Material Evidence in Incunabula," *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia Litterarum* 58 no. 3-4 (2013): 15-19; Mehmet Kalaycı, "Tarihsel Bir Anlatının Gerçekliği: Bir Müderris Notunun Işığında Mahmûd Paşa Koleksiyonunda Kayıp Kitaplar ve Taklidî Mühürler," *Zemin*, s. 10 (2025): 120-145.

2 Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın kütüphane kurma teşebbüsüne dair bkz. Hatice Aynur, "1747 Tarihinde Sadrazam Tiryaki Mehmed Paşanın Kütüphanesi Yapıldı mı?" *Meral Alpay'a Armağan*, haz. Hülya Dilek-Kayaoğlu (İstanbul: Bayrak Matbaası, 2007), 189-196; Hatice Aynur, "Nâ-bedîd Bir Kütüphane İçin İkinci Tarih Manzumesi: Feyzî'nin Tiryâkî Mehmed Paşa Kütüphanesi'ne Şiiri," *Zemin*, s. 7 (2024): 146-155; Yoichi Takamatsu, "I. Mahmûd'un Kurduğu Üç Kütüphane: Ayasofya, Fatih, Galatasaray Kütüphaneleri," *Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları: İtibar ve İhtiras*, haz. Tülay Artan ve Hatice Aynur (İstanbul: Dergâh, 2022), 43-129; Yoichi Takamatsu, "Türk ve İslam Eserleri Müzesinde Bulunan Bir Fatih Kütüphanesi Kataloğu (TİEM Yazma 2216)," *Zemin*, s. 7 (2024): 156-177; Nimet İpek, "Crafting a Novel Imperial Image: Antiquarian Patronage of Manuscripts and Ayasofya Library (1740)" (PhD diss., Sabancı University, 2025), 285-287.

metin dışı unsurların taşıdığı önem özellikle vurgulanmaktadır.[3] Bu çalışma, bir taraftan Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın dağılmış kitaplarına dair iki yeni yazma nüshayı tanıtarak mevcut envanter çalışmalarına katkı sunmayı, diğer taraftan Paşa'nın mülkiyet izlerinin şimdiye kadar bilinenlerden farklı yöntemlerle de silinmeye çalışıldığını gösterme amacı taşımaktadır.

Çalışmada ele alınan nüshalardan ilki, İbn Tağrıberdî'nin (ö. 1470) *en-Nücûmu'z-Zâhire* adlı eserinin Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde aynı adlı koleksiyonda 856 demirbaş numarasıyla kayıtlı tarihsiz nüshasıdır. İkincisi ise İbrâhîm Şâhidî'nin (ö. 1550) *Gülşen-i Tevhîd* adlı eseri ile Halîlî-i Mevlevî'nin (on beşinci yüzyıl) *Tuhfetü'l-'Uşşâk* adlı eserini içeren ve Süleymaniye Kütüphanesi-Fatih Koleksiyonu'nda 2787 demirbaş numarasıyla kayıtlı tarihsiz mecmûadır. Bu iki nüsha, Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'ya ait vakıf mührü üzerinden, onun dağılmış kitaplarının yeniden tespitine sınırlı fakat somut iki katkı olarak ele alınacaktır.[4]

Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın kütüphane kurma teşebbüsüne, bilindiği kadarıyla ilk defa Hatice Aynur dikkat çekmiştir. Aynur, 2007 yılında yayımladığı çalışmasında, devrin şairlerinden Nevres-i Kadîm'in (ö. 1757) Mehmed Paşa'nın kütüphanesi için yazdığı tarih manzumesini merkeze alarak, Paşa'nın on sekizinci yüzyılda yoğunluk kazanan vakıf kütüphaneleri çerçevesinde[5] bir kütüphane kurma niyeti taşıdığını, ancak bu kütüphanenin fiilen kurulduğuna dair açık bir bilgiye ulaşılamadığını belirtmiştir. Kendisi, bu nedenle kütüphanenin kurulup kurulmadığı meselesini ihtiyatla tartışmıştır. Aynur'un 2024 tarihli bir diğer çalışmasında ise Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın kütüphanesi için yine dönemin şairlerinden Feyzî'nin kaleme aldığı ikinci tarih manzumesi gündeme getirilmiştir. Bu iki çalışma, Paşa'nın medrese, mektep, kütüphane ve sebil etrafında şekillendiği düşünülen bir mimarî program tasarlamış olabileceğini edebî malzeme üzerinden değerlendirmektedir.[6]

---

3 Takamatsu, "I. Mahmûd'un Kurduğu Üç Kütüphane," 43-129; Takamatsu, "Türk ve İslam Eserleri Müzesinde Bulunan Bir Fatih Kütüphanesi Kataloğu," 156-177; İpek, "Crafting a Novel Imperial Image," 285-287.

4 İbn Tağrıberdî *en-Nücûmu'z-Zâhire* (Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 856); *Mecmû'a* (Süleymaniye Kütüphanesi-Fatih 2787).

5 Söz konusu dönemde kurumsal kütüphanelerin tesisinin, özellikle vakıf temelli olanların, yaygınlık kazanmasına dair bkz. İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 161-263.

6 Aynur, "1747 Tarihinde Sadrazam Tiryaki Mehmed Paşanın Kütüphanesi Yapıldı mı?" 189-196; Aynur, "Nâ-bedîd Bir Kütüphane," 146-155.

Yoichi Takamatsu'nun çalışmaları, Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın dağılmış kitaplarının akıbetini; bununla bağlantılı olarak I. Mahmûd devri (1730-1754) kütüphane koleksiyonlarının genişleme evrelerini ve bu süreçte müsadere uygulamalarının rolünü; yazma eser unsurları, yazma kataloglar ve bilhassa arşiv belgeleri ışığında ortaya koymaktadır. Takamatsu, özellikle 1749 yılında bazı kütüphanelere yapılan ilave bağışların merkezinde, 1747'de azledilen Sadrazam Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın müsadere edilen kütüphanesinin bulunduğunu tespit etmiştir. Takamatsu, dayandığı kaynaklardan hareketle Paşa'nın koleksiyonunda 2115 cilt eser bulunduğunu ve bu külliyatın önemli bir kısmının bizzat I. Mahmûd tarafından bilhassa Ayasofya ve Fatih kütüphanelerine vakfedildiğini belgeleriyle göstermektedir.[7]

Takamatsu'nun, Paşa'ya ait kitaplara dair sunduğu en önemli verilerden biri de bu eserlerin fiziksel özelliklerine ilişkin provenans analizinden kaynaklanmaktadır. Takamatsu, Paşa'ya ait olan kitapların çoğunda ona ait vakıf mührünün bilinçli olarak kapatıldığını, ancak bazı nüshalarda bu işlemden kurtulan, Miladî 1747 tarihli ve "Vaḳf-ı ṣadr-ı aʿẓam el-Ḥāc Meḥmed Paşa sene 1160" ibareli mührün açıkça görülebildiğini belirtmektedir. Takamatsu, Paşa'ya ait kitapların çoğunun zahriye sayfalarında I. Mahmûd'a ait vakfın, o dönem Evkâf-ı Haremeyn müfettişi olan Nimetullâh Efendi (1160-1165/1747-1752)[8] tarafından yazılmış tescil kaydı ile "evrâḳ ʻaded", "saṭır ʻaded" ve "ḳayd şüd" gibi hem kitabın fizikî özelliklerine hem de devlet envanterine kaydedildiğine işaret eden notların bulunduğunu da dile getirmektedir. Bu notlar, Paşa'ya ait mühürlerin tespitinin zorlaştığı durumlarda aidiyetin belirlenmesine yahut mevcut tespitlerin sağlamasının yapılmasına yardımcı olabilecek metin dışı işaretler olarak önem taşımaktadır.[9]

Takamatsu, arşivde bulunan bazı belgelere istinaden Paşa'nın kütüphane masrafı için 23.231 buçuk kuruşluk bir bütçe ayırdığını ve kütüphaneye ait bazı malzemelerin hazırlanmış olduğunu da belirtmektedir. Dahası, Paşa'nın vakfı için hazırlanan kitapların konu esasına göre düzenlenmiş 22 sandığa konulduğunu

---

7 Takamatsu, "I. Mahmûd'un Kurduğu Üç Kütüphane," 43-129; Takamatsu, "Türk ve İslam Eserleri Müzesinde Bulunan Bir Fatih Kütüphanesi Kataloğu," 156-177.

8 İpek, "Crafting a Novel Imperial Image," 44.

9 Takamatsu, "I. Mahmûd'un Kurduğu Üç Kütüphane," 115; Takamatsu, "Türk ve İslam Eserleri Müzesinde Bulunan Bir Fatih Kütüphanesi Kataloğu," 156-177.

ifade etmektedir. Takamatsu bu verileri, kitapların bir vakıf kütüphanesi kurma teşebbüsü çerçevesinde tasnif edildiği şeklinde yorumlamaktadır. Kısacası Takamatsu'nun çalışmaları, Paşa'nın dağılmış kütüphanesinin izini sürmek bakımından metodolojik bir zemin sunmaktadır. Bu bağlamda, Paşa'ya ait olan ve bu çalışmada ele alınan yeni nüshalar da Takamatsu'nun çizdiği dağılmış koleksiyon tablosunu tamamlayıcı niteliktedir.[10]

Nimet İpek ise doktora tezinde Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın kütüphane kurma teşebbüsünü, önceki araştırmaların ortaya koyduğu zemin üzerinden, on sekizinci yüzyıl Osmanlı kitap dolaşımı ve müsadere politikası bağlamında değerlendirmektedir. İpek de Takamatsu gibi, Mehmed Paşa'nın kitaplarının vakıf sürecine hazırlanmış, mühürlenmiş ve kütüphaneye sevke hazır hâle getirilmiş olduğunu dile getirmektedir. Öte yandan, Paşa'ya ait kitaplar diğer emvaliyle birlikte müsadere edilmiş ve saray merkezli kitap dolaşımının bir parçası hâline gelmiştir. İpek, Takamatsu'nun tespitlerinden hareketle Paşa'nın kitaplarındaki mühürlerin ve tasnif notlarının aidiyet tespitinde kullanılabilecek önemli metin dışı işaretler olduğunu vurgulamaktadır.[11]

Neticede mevcut literatür, Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın bugün bir arada bulunmayan kitaplarının envanterini tespit etmek bakımından önemli bir temel oluşturmaktadır. Ayrıca bu literatür, Paşa'nın kütüphane kurma teşebbüsünün yalnızca temenni düzeyinde kalmadığını; en azından hazırlık, malzeme temini ve kitapların tasnif edilmesi bakımından somut bir aşamaya ulaştığını düşündürmektedir. Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve daha önce değinilmediği görülen bir belge de bu çerçeveyi destekler niteliktedir. Söz konusu belgeye göre, Paşa'ya ait 24.901 buçuk kuruş nakit paranın, kütüphane binasının masrafları için Kapıcılar Kethüdâsı Hasan Ağa (on sekizinci yüzyıl) marifetiyle Binâ Emîni Mustafâ Ağa'ya (on sekizinci yüzyıl) teslim edildiği; sarayın müsadere esnasında veya sonrasında bundan haberdar edildiği; ele geçirilen nakit paranın sayıldıktan sonra Hazîne-i Âmire'ye nakledildiği anlaşılmaktadır. Böylece kütüphane inşasının hazırlık aşamasında nihai noktaya ulaştığı söylenebilir. Ancak, görünen o ki Paşa'nın azli sonrasında mallarının, bu arada kütüphane inşası için hazırlanan nakit paranın ve kitaplarının müsadere edilmesiyle bu teşebbüs yarım kalmıştır. Bahsi geçen belgedeki bir diğer

---

10 Takamatsu, "I. Mahmûd'un Kurduğu Üç Kütüphane," 115; Takamatsu, "Türk ve İslam Eserleri Müzesinde Bulunan Bir Fatih Kütüphanesi Kataloğu," 172-173.

11 İpek, "Crafting a Novel Imperial Image," 285-287.

önemli husus ise daha önceki araştırmalarda zikredilmeyen 1670 kuruşluk fazladan nakit paradır. Mevcut araştırmalarda, Paşa'nın kütüphane kurulması için ayırdığı nakit paranın 23.231 buçuk kuruş olduğu belirtilmiştir. Ancak bu belgeye göre, söz konusu bütçeye ait olup Kapıcılar Kethüdâsı Hasan Ağa'da bulunduğu tespit edilen 1670 kuruşluk nakit para da Hazîne-i Âmire'ye nakledilmiştir (*Görsel 1*).[12]

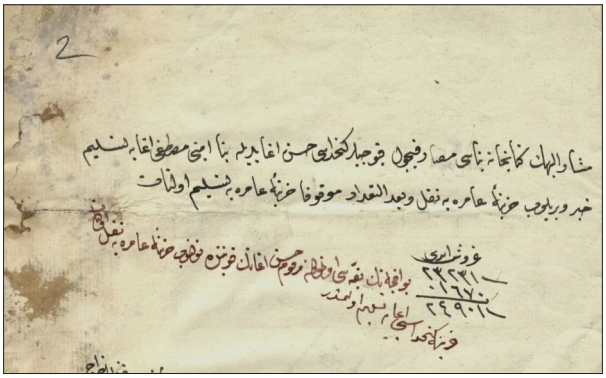

Görsel 1: Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın kütüphane binası için Bina Emini Mustafâ Ağa'ya ulaştırılan ve bir kısmı Kapıcılar Kethüdâsı Hasan Ağa'da bulunan 24.901 buçuk kuruşluk nakit parasının Hazîne-i Âmire'ye intikal ettiğini bildiren kayıt. BOA Cevdet Maliye [C..ML.], 372/15307.

Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'ya Ait İki Nüsha

Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın dağılan kütüphanesine ait olduğu tespit edilen kitaplardan ilki, İbn Tağrıberdî'nin *en-Nücûmu'z-Zâhire* adlı eserinin Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde aynı adlı koleksiyonda 856 demirbaş numarasıyla muhafaza edilen tarihsiz nüshasındadır. Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın, Miladî 1747 tarihli ve "Vaḳf-ı ṣadr-ı aʿẓam el-Ḥāc Meḥmed Paşa sene 1160" ibareli vakıf mührü, nüshanın 545b sayfasında yer almaktadır. Söz konusu mührün üzeri, etrafı altın cetvelle çevrili bir varakpâre ile kapatılmıştır. Bu varakpârenin, mührün bulunduğu kısma denk gelen bölümünde, yine altınla işlenmiş ve iç içe geçmiş üç halkanın çevrelediği sade bir dairevî bezeme bulunmaktadır. Varakpâre, nüshanın restorasyon sürecinde onarım amacıyla kaldırılınca Mehmed Paşa'ya ait mühür de görünür hâle gelmiştir (*Görsel 2-3*).[13]

---

12 BOA Cevdet Maliye [C..ML.], 372/15307, 2a.

13 Nüshanın restorasyon süreci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı bünyesinde restoratör olarak görev yapan Merve Nur Kocaman tarafından yürütülmektedir. Söz konusu mühür de

Görsel 2: Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'ya ait mührün örtülü hâli. İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 856.

Görsel 3: Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'ya ait mührün açık hâli. İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 856.

Bu noktada, Hacı Selim Ağa 856 nüshasında mülkiyete ilişkin tek kaydın Mehmed Paşa'ya ait olmadığı da belirtilmelidir. Nüshanın, fihristinden önceki zahriye sayfasında yer alan ve "[Bu kitap] münezzeh ve yüce olan Allâh'a muhtaç, [O'nun] fakir kulu Muhasebeci Süleymân Efendi'ye fazlından lütfeden Zât'ın ihsanındandır. 1080 yılının Muharremü'l-Harâm ayı esnasında. Kıymeti 61 [...]" ifadelerini ihtiva eden kayıttan anlaşılacağı üzere, Hacı Selim Ağa 856 nüshası

---

kendisinin sürdürdüğü restorasyon işlemleri sırasında ortaya çıkmış ve tarafımdan gerçekleştirilen nüsha incelemesi esnasında tespit edilmiştir. Bu vesileyle kendisine teşekkür ederim.

Mehmed Paşa'dan önce 1080/1669 yılında, kimliği tam olarak tespit edilemeyen Muhasebeci Süleyman Efendi'nin şahsî kütüphanesinde bulunmuştur (*Görsel 4*). Ancak söz konusu kaydın da üzeri örtüldüğü için ifadeler ancak ışık yardımıyla görünür hâle getirilebilmiştir.

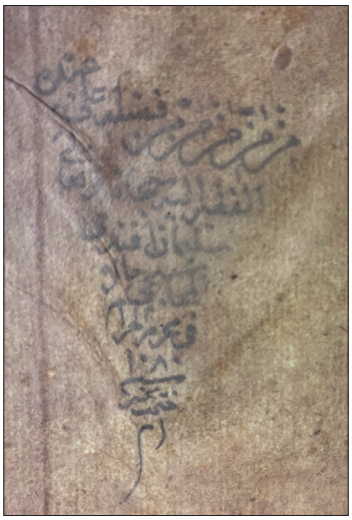

Görsel 4: Muhasebeci Süleyman Efendi'ye ait temellük kaydının ışık altındaki görüntüsü. İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 856.

Neticede, Hacı Selim Ağa 856 nüshasındaki kapatma işlemlerinin, nüsha ile önceki mâlikler arasındaki ilişkiyi görünmez kılmaya yönelik olduğu söylenebilir. Bu tür müdahaleler, Mehmed Paşa'ya ait diğer nüshalarda Paşa'nın şahsı ve kitaplarının müsadere sonrası dolaşımı üzerinden anlamlandırılabilse de Hacı Selim Ağa 856 nüshası bu bakımdan daha ihtiyatlı değerlendirilmesi gereken bir örnek teşkil etmektedir. Her ne kadar kaynaklar, Mehmed Paşa'ya yönelik olumsuz bir tavrın varlığına işaret etmekte; Paşa'nın iktidarı sırasında gerçekleştirdiği bazı uygulamaların onun olumsuz bir imajla anılmasına yol açtığını ve bu imajın azlinden ve vefatından sonra da varlığını sürdürdüğünü söylemekteyse de[14] Hacı Selim Ağa 856 nüshasında Muhasebeci Süleymân Efendi'ye ait temellük kaydının da kapatılmış olması, bu nüshadaki müdahaleyi yalnızca Mehmed Paşa'ya yönelik olumsuz tavırla açıklamayı güçleştirmektedir. Bu nedenle söz konusu kapatma

14 Aynur, "1747 Tarihinde Sadrazam Tiryaki Mehmed Paşanın Kütüphanesi Yapıldı mı?" 193-194.

işlemi, Paşa'ya ait mührün görünmez kılınması ihtimalini dışlamamakta, ancak genel anlamda eski sahiplik izlerini bastırma yahut sonraki mülkiyet katmanını öne çıkarma gibi alternatif açıklamalarla birlikte değerlendirilebilmektedir.

Nihayetinde, Hacı Selim Ağa 856 nüshasındaki mühür, Paşa'ya ait kitaplardan birinin izinin Saray menşeli kütüphaneler dışında bir kütüphanede tespit edilmiş olması bakımından önemlidir. Paşa'nın kitaplarının Ayasofya, Fatih ve Nuruosmaniye gibi saraylıların kurduğu veya genişlettiği kütüphanelere intikal eden bölümleri bazı verilerle takip edilebilmektedir. Buna karşılık Hacı Selim Ağa 856 nüshası, Paşa'nın dağılmış kitaplarının bilinen güzergâhların dışında da aranması gerektiğini göstermektedir. Fakat, nüshanın Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ne hangi aşamalardan geçerek intikal ettiği şu aşamada açıklığa kavuşmuş değildir. Yine de müsadere sonrası saray envanterine alınmadan satılmış olma ihtimali mevcuttur. Çünkü nüshada Nimetullâh Efendi'ye ait vakıf tasdiki bulunmamaktadır. Her ne kadar bazı tasnif notları bulunsa da bunlar Takamatsu'nun işaret ettiklerine benzememektedir. (*Görsel 5*).[15]

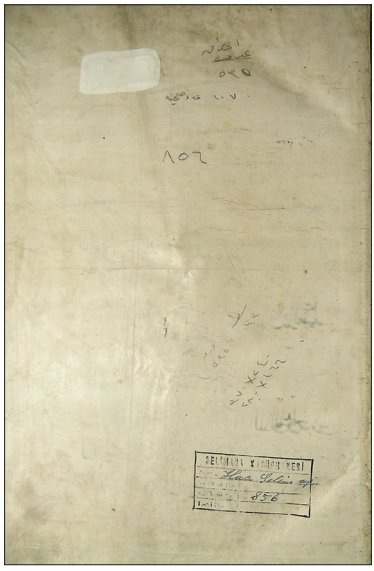

Görsel 5: Hacı Selim Ağa 856'nın zahriye sayfalarının ilki. Söz konusu sayfada, tasnif notları yahut Nimetullâh Efendi'ye ait vakıf tasdiki bulunmamaktadır.

15 Takamatsu, "I. Mahmûd'un Kurduğu Üç Kütüphane," 115; Takamatsu, "Türk ve İslam Eserleri Müzesinde Bulunan Bir Fatih Kütüphanesi Kataloğu," 172-173; İpek, "Crafting a Novel Imperial Image," 247.

İkinci örnek, İbrâhîm Şâhidî'nin *Gülşen-i Tevhîd* adlı eseri ile Halîlî-i Mevlevî'nin *Tuhfetü'l-'Uşşâk* adlı eserini içeren ve Süleymaniye Kütüphanesi-Fatih Koleksiyonu'nda 2787 demirbaş numarasıyla kayıtlı tarihsiz mecmûadır. Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın vakıf mührü, nüshanın 1a sayfasından hemen önce gelen zahriye sayfasında bulunmaktadır (*Görsel 6-7*). Aynı sayfada mecmuanın içerdiği eserlerin adları ve müellifleri de kaydedilmiştir. Bu nüshadaki mühür, Hacı Selim Ağa 856'daki örneğin aksine, daha önce araştırmacıların işaret ettiği örneklerle uyumlu biçimde kapatılmıştır.

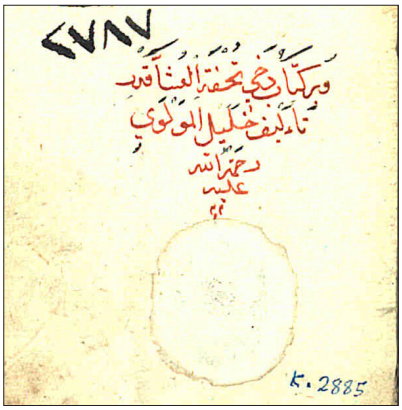

Görsel 6: Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'ya ait mührün örtülü hâli. *Mecmû'a*, Süleymaniye Kütüphanesi-Fatih 2787.

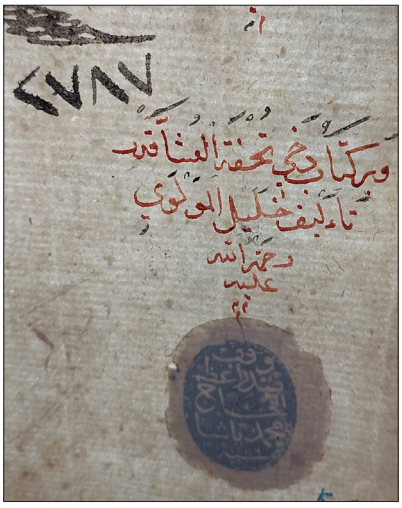

Görsel 7: Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'ya ait mührün ışıkla görünür kılınan hâli. *Mecmû'a*, Süleymaniye Kütüphanesi-Fatih 2787.

Ayrıca, nüshanın 1a sayfasında ise Takamatsu'nun Paşa'ya ait kitaplar bağlamında zikrettiği "evrâḳ 'aded", "saṭır 'aded" ve "ḳayd şüd" gibi tasnif notları da yer almaktadır. Fatih 2787 nüshasının bir diğer özelliği ise yine 1a sayfasında Yeniçeri Kâtibi "Mehmed b. 'İvaz" adına bir temellük kaydının bulunmasıdır (*Görsel 8-9*). Bu kaydın önemi, Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın sadaretten önceki biyografisiyle kurulabilecek ilişkiden kaynaklanmaktadır. Nitekim Paşa'nın babası 'İvaz'ın, Yeniçeri Odabaşısı[16] ve kendisinin de kariyerinin erken safhasında Yeniçeri Ocağı kâtibi olduğu bilinmektedir.[17] Dolayısıyla Fatih 2787'deki temellük kaydı, Paşa'nın yüksek bürokrat kimliğinden önceki yaşamına uzanabilecek bir kitap mülkiyeti ilişkisine işaret eden dikkate değer bir veri olarak değerlendirilmelidir. Yine 1a sayfasında I. Mahmûd'un vakfına ilişkin, Evkâf-ı Haremeyn Müfettişi Nimetullâh Efendi tarafından yazılan tasdik kaydı ile aynı isme ait mühür de bulunmaktadır. Bu unsur, Takamatsu'nun da belirttiği üzere, nüshanın sonraki kurumsal bağlamını göstermesi bakımından önemlidir.

---

16 Ortabaşı olarak da bilinen ve Yeniçeri zabitlerinden olan Odabaşı, Ocak'ın idari ve disiplin işlerinden sorumluydu. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Ankara: MEB, 2023), 2:716.

17 Aynur, Mehmed Paşa'nın babasının ismini, kelimenin diğer okunuşu olan Ayvaz şeklinde vermiştir. Aynur, "1747 Tarihinde Sadrazam Tiryaki Mehmed Paşanın Kütüphanesi Yapıldı mı?" 193.

Görsel 8: Fatih 2787'nin 1a sayfasında yer alan Sultan I. Mahmûd'a ait vakıf mührü, Nimetullâh Efendi tarafından düşülen vakıf tasdiki, aynı ismin mührü ile Takamatsu'nun zikrettiği tasnif notları ile Mehmed b. 'İvaz imzalı temellük kaydı.
Mecmû'a, Süleymaniye Kütüphanesi-Fatih 2787.

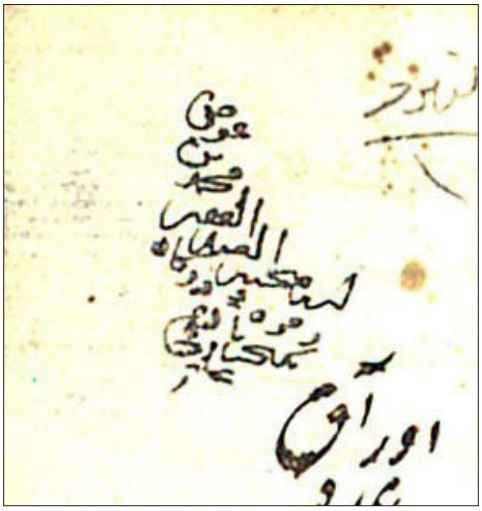

Görsel 9: Fatih 2787'nin 1a sayfasından ayrıntı: Mehmed b. 'İvaz imzalı temellük kaydı.
Mecmû'a, Süleymaniye Kütüphanesi-Fatih 2787.

Sonuç

Buraya kadar aktarılan bütün veriler birlikte değerlendirildiğinde, söz konusu iki nüshanın Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın kurmaya niyetlendiği, ancak gerçekleş(e)meyen kütüphane teşebbüsü için hazırlanmış kitaplar arasında yer aldığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu iki nüsha, Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın dağılmış kitaplarının modern envanterine yeni, sınırlı, fakat somut iki örnek eklemektedir. Hacı Selim Ağa 856 nüshasındaki mührün üzerinin basit süslemeli bir varakpâre ile kapatılması, Paşa'ya ait diğer kitaplardaki mühürlere uygulanan müdahalelerden ayrılmaktadır. Bu yönüyle Hacı Selim Ağa 856 nüshası, Paşa'nın dağılmış kitaplarının tespiti bakımından yalnızca yeni bir nüsha değil, aynı zamanda mühür kapatma uygulamalarının çeşitliliğine işaret eden önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir. Söz konusu nüsha, Paşa'nın kitaplarının izini sürerken farklı müdahale biçimlerinin de hesaba katılması gerektiğini göstermektedir. Çünkü bu tür bir kapatma işlemi, mühür tespitini oldukça güçleştirmekte; hatta restorasyon veya başka gerekçelere dayanan fiziksel müdahale olmaksızın mühür izinin fark edilmesini çoğu durumda imkânsız hâle getirebilmektedir. Dahası, nüshada Takamatsu'nun işaret ettiği tasnif notlarının bulunmayışı da bu nüshanın ilk bakışta aidiyetinin tespitini güçleştirmektedir.

Fatih 2787 nüshası ise Paşa'nın, Fatih Kütüphanesi'ne intikal ettiği bilinen kitaplarının ilgili süreciyle doğrudan ilişkilendirilebilecek bir bağlama sahiptir. Bu nüsha, Takamatsu'nun ortaya koyduğu çerçevede, Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa'nın müsadere edilip 1749'da Fatih Kütüphanesi'ne bağışlanan kitaplarından biri olmalıdır. Fatih 2787'de, Paşa'ya ait mühür yanında "evrâḳ 'aded", "saṭır 'aded" ve "ḳayd şüd" gibi notların bulunması da onu, Takamatsu'nun dikkat çektiği nüsha gruplarıyla birlikte ele almaya imkân vermektedir. Nüshada yer alan Mehmed b. 'İvaz imzalı temellük kaydı da bu bağlamda ayrıca önemlidir. Söz konusu kayıt, eğer Paşayla ilişkili nüshalardaki örnekler çoğaltılabilirse kendisinin mührünün ilk elden tespit edilemediği durumlarda, "evrâḳ 'aded", "saṭır 'aded" ve "ḳayd şüd" notları gibi, ona ait kitapların belirlenmesine yardımcı unsur olma potansiyeli taşımaktadır. Kısacası, bu araştırma notunda tanıtılan iki nüsha, dağılmış bir kütüphanenin yeniden inşasına dair mütevazı fakat oldukça önemli metodolojik ipuçları sunmaktadır.

Kaynaklar

BOA Cevdet Maliye [C..ML.], 372/15307.

İbn Tağrıberdî, Ebu'l-Mehâsin Cemâleddîn Yusuf b. Tağrıberdî el-Atabekî el-Yaşboğavî. *en-Nücûmu'z-Zâhire*. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 856.

Mecmû'a. Süleymaniye Kütüphanesi-Fatih 2787.

Aynur, Hatice. "1747 Tarihinde Sadrazam Tiryaki Mehmed Paşanın Kütüphanesi Yapıldı mı?." *Meral Alpay'a Armağan*, hazırlayan, Hülya Dilek-Kayaoğlu, 189-197. İstanbul, 2007.

_____. "Nâ-bedîd Bir Kütüphane İçin İkinci Tarih Manzumesi: Feyzî'nin Tiryâkî Mehmed Paşa Kütüphanesi'ne Şiiri." *Zemin*, s. 7 (2024): 146-155. https://doi.org/10.5281/zenodo.12518751.

Dondi, Cristina. "Provenance Records in the CERL Thesaurus and in Material Evidence in Incunabula." *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia Litterarum* s. 58 no. 3-4 (2013): 15-19. https://publikace.nm.cz/en/periodicals/amnphl/58-3-4/provenance-records-in-the-cerl-thesaurus-and-in-material-evidence-in-incunabula.

Erünsal, İsmail E. *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*. 3. bs. İstanbul: Timaş, 2020.

İpek, Nimet. "Crafting a Novel Imperial Image: Antiquarian Patronage of Manuscripts and Ayasofya Library (1740)." PhD diss., Sabancı University, 2025.

Kalaycı, Mehmet. "Tarihsel Bir Anlatının Gerçekliği: Bir Müderris Notunun Işığında Mahmûd Paşa Koleksiyonunda Kayıp Kitaplar ve Taklidî Mühürler." *Zemin*, s. 10 (2025): 120-145. https://doi.org/10.5281/zenodo.17650015.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. c. 2. Ankara: MEB, 2023.

Takamatsu, Yoichi. "I. Mahmûd'un Kurduğu Üç Kütüphane: Ayasofya, Fatih, Galatasaray Kütüphaneleri." *Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonlar: İtibar ve İhtiras*, hazırlayanlar Tülay Artan ve Hatice Aynur, 43-129. İstanbul: Dergâh, 2022.

_____. "Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde Bulunan Bir Fatih Kütüphanesi Kataloğu (TİEM Yazma 2216)." *Zemin*, s. 7 (2024): 156-177. https://doi.org/10.5281/zenodo.12518739.